

Камінська О. В., д.психол.н., професор (Рівненський державний гуманітарний університет)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ В УМОВАХ ВНЗ

Анотація. В статті розкрито особливості формування та розвитку педагогічного мислення, підкреслено його роль в практичній та науково-методичній діяльності викладача. Проведено аналіз особливостей педагогічного мислення та визначення напрямів його розвитку. Встановлено, що важливим засобом розвитку нового педагогічного мислення є побудова діяльності на гуманістичних засадах, що сприяє створенню оптимальних передумов як для самореалізації педагога в контексті виконання професійної діяльності, так і для студентів, які отримують можливість самовиразись в процесі навчальної діяльності.
Ключові слова: педагогічне мислення, синтетичне мислення, гуманістичний підхід, самореалізація.

Аннотация. В статье раскрыты особенности формирования и развития педагогического мышления, подчеркнута его роль в практической и научно-методической деятельности преподавателя. Проведен анализ особенностей педагогического мышления и определения направлений его развития. Установлено, что важным направлением развития нового педагогического мышления является построение деятельности на гуманистических началах, что способствует созданию оптимальных предпосылок как для самореализации педагога в контексте выполнения профессиональной деятельности, так и для студентов, которые получают возможность самовыражения в процессе учебной деятельности.
Ключевые слова: педагогическое мышление, синтетическое мышление, гуманистический подход, самореализация.

Annotation. The article reveals the peculiarities of pedagogical thinking formation and development, it is emphasized its role in practical and scientific-methodological activities of a teacher. The aim of the study is the analysis of pedagogical thinking features and determining directions of its development. It is established that an important means of a new pedagogical thinking development is to build activities on humanistic principles that helps to create optimal preconditions for self-realization of the teacher within the context of performing professional activities, and students who get an opportunity of expression in the process of educational activity.

Keywords: *pedagogical thinking, synthetic thinking, humanistic approach, self-realization.*

В умовах інтегрування соціально-економічних, науково-інформаційних та педагогічних систем у міжнародному масштабі значна увага зосереджується на оптимізації діяльності людини. Особливої актуальності цей процес набуває в контексті підвищення ефективності діяльності педагога, оскільки від цього залежить яким буде наступне покоління фахівців різних галузей. Сьогодні ні в кого не виникає сумніву в тому, що людина мусить навчатися впродовж усього життя. Ця позиція особливо важлива для педагогічної професії, що зумовлюється, по-перше, постійним оновленням змісту навчально-виховного процесу, по-друге, появою нових педагогічних ідей, підходів, технологій, методик, а також зростанням обсягу науково-методичної інформації. Враховуючи це, одним із завдань, що стоїть перед викладачем, є розвиток нового педагогічного мислення, що дозволить позбавитись від застарілих шаблонів та стереотипів професійної діяльності, побудови взаємодії зі студентами, впливу на розвиток їхньої особистості.

Особливості розвитку педагогічного мислення активно досліджуються в сучасній науці як педагогами (А. О. Єрмоленко [1], Б. Т. Лихачов [2], Н. С. Ничкало [3]), так і психологами (М. М. Белік [4], Л. Ю. Семенюк-Іванюк [5]), що зумовлено актуальністю піднятої проблеми, оскільки достатній рівень розвитку педагогічного мислення забезпечує, з одного боку, ефективне виконання викладачем своїх професійних функцій, а з іншого – сприяє розвитку особистості студента як майбутнього фахівця.

Незважаючи на значну кількість праць з піднятої проблеми, недостатньо дослідженими залишаються психологічні особливості розвитку педагогічного мислення майбутніх педагогів в умовах вищого навчального закладу (ВНЗ).

Метою нашої статті є дослідження особливостей формування педагогічного мислення майбутніх педагогів та визначення напрямів його розвитку.

Загалом педагогічне мислення розглядається як таке, що виникає в результаті пізнання та осмислення об'єктивно-суб'єктивних виховних взаємин, взаємодій дітей і дорослих, які безпосередньо впливають на розвиток і становлення особистості, її поступовий і стрибкоподібний перехід з дитинства у дорослий стан. Педагогічне мислення формується як професійна розумова здатність вихователя, що дозволяє осмислювати, аналізувати, порівнювати, узагальнювати, оцінювати виховну практику, створювати педагогічні теорії та концепції, робити методичні відкриття, активно, творчо і ефективно здійснювати виховання і навчання дітей [2].

Спрямованість на розвиток мислительної сфери педагога постає із завдань його професійної діяльності, безпосередньо покликаной розвивати мислення

учнів як цілеспрямоване формування вмінь: аналізувати навчальний матеріал, порівнювати, встановлювати головне, знаходити причинно-наслідкові зв'язки, узагальнювати, доводити, діяти за аналогією тощо. Відповідно сам педагог повинен уміти змоделювати, організувати й реалізувати навчальний процес так, щоб досягнути прогнозованих цілей. Такий підхід і забезпечує синтетичне педагогічне мислення – інваріант, що актуалізується в психолого-педагогічних дослідженнях, але не набув широкого застосування в практичному досвіді [5].

Нове педагогічне мислення, на думку Б.Т. Лихачова, виникає як результат протиріччя: невідповідності застарілих, звичних, сформованих в інших умовах педагогічних уявлень нових обставин і вимог життя. Воно розглядається як прорив творчої, новаторської думки крізь загородження сформованих схем і шаблонів, революційний процес звільнення свідомості і мислення від вантажу застарілих імперативів і догм, що сковували виховні відносини і педагогічну діяльність. Одночасно нове педагогічне мислення розкріпає духовні, інтелектуальні сили, направляє їх на пошук науково достовірних, адекватних оцінок виховних обставин, створення сучасних систем, підходів, структур, форм і методів ефективних педагогічних дій. Розвиток педагогічної науки, виникнення та обґрунтування теоретичних концепцій, відкриття нових методичних систем і технологічних процесів сприяють постійному оновленню педагогічного мислення – головної умови вдосконалення педагогічної практики [2].

В сучасній науці підкреслюється, що нове педагогічне мислення повинно базуватися на ідеї гуманізації. В атмосфері довіри, співпереживання, поваги студент очоче і легко бере участь в учбово-пізнавальному процесі, максимально проявляє свої навички та не боїться бути ініціативним [6].

Нове мислення сучасного педагога повинне виступати одночасно проти догматизму і стихії в рішенні навчально-виховних задач. Воно вимагає конкретного підходу до кожної ситуації, глибокого аналізу діяльності і вибору найбільш раціональних варіантів навчання і виховання [7].

Н. С. Ничкало також підкреслює особливе значення нового педагогічного мислення, яке можна назвати фундаментом і водночас ключовою умовою розвитку творчої новаторської думки. Воно ламає стереотипи, відкидає застарілі педагогічні догми, які пустили міцне коріння в практиці роботи колективів закладів освіти різних типів і форм власності. Нове педагогічне мислення розглядається як потужна сила, що пробуджує професійну творчість педагога й водночас посилює його творчий потенціал [3].

В сучасній науці виділяють критерії і параметри нового науково-педагогічного мислення. Це здатність аналізувати виховні явища і факти в їх цілісності, взаємозв'язку і взаємозалежності; простежувати генезис впливу педагогічних взаємодій і впливів; співвідносити педагогічні дії з цілями і результатами навчання, виховання; використовувати в педагогічній практиці всі типи і способи мислення; здійснювати аналіз і синтез

педагогічних явищ; в педагогічній теорії і практиці йти від абстрактного (ідеї) до конкретного – педагогічної ситуації і подумки рухатися в зворотному напрямку; відмовлятися від сформованих шаблонів і стереотипів, шукати і знаходити нові оцінки, узагальнення, підходи, дії; використовувати теорію і нові ідеї в практичному, творчому пошуку; ефективно застосовувати логіку фактів і переконливу аргументацію в діалозі зі студентами; проявляти розумову гнучкість і оперативність; співвідносити тактичні й стратегічні дії [2].

Умовою розвитку нового педагогічного мислення, на думку М. М. Белік, є створення в навчальних закладах креативного середовища. Креативне середовище розглядається як інноваційно-навчальна атмосфера, що обумовлює креативний стиль мислення й поведінки включених у неї суб'єктів, що стимулює в них потребу прилучення до цінностей креативного процесу і цінностей творчої педагогічної діяльності. Такий професійно-освітній простір створюється педагогічною системою й орієнтований на актуалізацію творчого педагогічного потенціалу особистості. Отже, креативний характер середовища обумовлюється розумінням смислу креативності, гуманізму, свободи, сприйняття суб'єктами педагогічної діяльності себе як самоцінності. Таке середовище характеризується сукупністю стійких зв'язків і відносин, діяльності й спілкування, у яких особистість викладача виступає як суб'єкт суспільно значимої діяльності, пізнання й має можливість творчої самореалізації [4].

Достатній розвиток педагогічного мислення є однією з важливих умов професіоналізму педагога. Зокрема, І. М. Яковлева розглядає педагогічний професіоналізм як якісну характеристику, що включає сукупність інтегрованих фундаментальних знань, узагальнених умінь і здібностей викладача, його особистісних і професійно-значущих якостей, що відображають високий рівень культури, технологічності та майстерності, творчий підхід до організації педагогічної діяльності та її продуктивність, готовність до постійного самовдосконалення [8].

Підтримує цю позицію Н. В. Гузій, що розглядає педагогічний професіоналізм як психолого-педагогічний феномен, індивідуальну проекцію соціально детермінованих норм та еталонів висококваліфікованої професійно-педагогічної праці на рівні культури її здійснення, що визначається складним інтегративним динамічним багатоступеневим утворенням, яке зумовлює продуктивність педагогічної діяльності (зовнішній план) та розвиненість особистості педагога-професіонала (внутрішній план) у діалектичній єдності культуровідповідної професійно-педагогічної позиції, компетентності та культури педагогічного мислення, емоційно-почуттєвої та поведінкової культури [9].

А. А. Бодальов розглядає педагогічний професіоналізм як інтегральну характеристику індивідуальних, особистісних і суб'єктно-діяльнісних

якостей, що утворюють цілісну структуру та дають можливість на максимальному рівні успішності вирішувати завдання, які є типовими для цієї галузі знань [10].

Важливою умовою розвитку нового педагогічного мислення є дотримання принципів гуманістичного підходу. Принцип педагогічного гуманізму не обмежується визнанням «зовнішньої свободи». Він передбачає розуміння внутрішнього самотуття, само-свободи людини. Моральна свобода робить її досконалою і сильною, унеможливує аморальні дії, гартує духовний характер, самостійність і самовизначеність. Внутрішню свободу особистості необхідно виховувати у процесі спільної діяльності, спілкування з іншими людьми. Моральна вимогливість викладача до студента є не самоціллю, а засобом духовного становлення особистості, формування її моральної позиції, орієнтації на позитивну моральну діяльність. Уміння педагога знайти відповідні форми моральних вимог забезпечує сприйняття та усвідомлення їх вихованцями.

Водночас у педагогічній практиці взаємопов'язуються моральні вимоги і тактовне, чуйне ставлення викладача до студента. Проте педагогам не завжди вдається уникнути крайнощів – формалізму та строгості, які призводять до несвідомого виконання особистістю моральних норм (мораль втрачає гуманістичний зміст), і скептичного, зневажливого ставлення до моральних вимог [11].

При розробці конкретних технологій гуманізації освіти акцент спрямовується не лише на зміст учіння, але й на формування таких міжособистісних стосунків, котрі забезпечують комфортні умови для розвитку кожної особистості, реалізація яких є обов'язковою для створення оптимального психологічного клімату для навчання і виховання. Особливість сучасного педагогічного підходу полягає у тому, щоб спробувати прищепити особистості відчуття та усвідомлення гідності, самоповаги, самоцінності й самодостатності. Такий тип людини і виступає як розвинута, зріла індивідуальність, тобто як особистість. Людину можна зрозуміти і описати лише за умови врахування всіх тих якостей, що вона демонструє у реальному житті [1].

Отже, розвиток нового педагогічного мислення є важливою умовою підвищення ефективності діяльності педагога, оскільки дозволяє позбутися непродуктивних та стереотипних методів роботи та розвинути власний потенціал, що розкриває перед ним нові можливості. Важливим засобом розвитку нового педагогічного мислення є побудова діяльності на гуманістичних засадах, що сприяє створенню оптимальних передумов як для самореалізації самого педагога в контексті виконання професійної діяльності, так і для суб'єктів педагогічної діяльності, які отримують можливість самовиражатись в процесі навчання.

Перспективним напрямом дослідження є подальше вивчення проблеми розвитку нового педагогічного мислення з метою розробки відповідних шляхів, методів та стратегій.

1. Єрмоленко А.О. Гуманістичний та антропологічний аспекти в сучасній освіті та їх роль у формуванні професійної майстерності майбутніх педагогів / А. О. Єрмоленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/ermolenko-ao-gumanistichniy-ta-antropologichniy-aspekti-v-suchasniy-osviti-ta-yih-rol-u-formuvanni-profesiyanoi-maysternosti-maybutnih-pedagogiv/> **2.** Лихачов Б. Т. Педагогіка : Курс лекцій / Посібник для студентів педагог. навч. закладів і слухачів ППК і ФПК / Б. Т. Лихачов. – 4-е вид. – М. : Юрайт-М., 2001. – 607 с. **3.** Ничкало Н. Педевтологічні пошуки в педагогічній науці / Н. Ничкало [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mdu.edu.ua/spaw2/uploads/files/5_5.pdf **4.** Белік М. М. Розвиток творчого потенціалу вчителя загальноосвітнього навчального закладу / М. М. Белік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mp2.umo.edu.ua/wp-content/uploads/2012/04/%D0%91%D1%94%D0%BB%D1%96%D0%BA.pdf> **5.** Семенюк-Іванюк Л. Ю. Педагогічні умови формування синтетичного мислення студентів педагогічного коледжу у процесі психолого-педагогічної підготовки : автореф. дис. / Л. Ю. Семенюк-Іванюк. – К., 2011. – 36 с. **6.** Творче мислення і сучасні методи його формування [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://osvita.ua/vnz/reports/psychology/10153/> **7.** Про нове мислення у педагогічній діяльності [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://myteacherblog.net/pro-nove-mislennya-u-pedagogichniy-diynalnosti> **8.** Яковлева И. М. Формирование профессиональной компетентности учителя-олигофренопедагога в системе непрерывного педагогического образования: автореферат дис. ... кандидата социологических наук : 22.00.08 / И. М. Яковлева; Московский государственный педагогический университет. – М., 2007 – 29 с. **9.** Гузій Н. В. Категорія професіоналізму в теорії і практиці підготовки майбутнього педагога : автореф. дис... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Н. В. Гузій; Академія педагогічних наук України. – К., 2007. – 39 с. **10.** Бодальов А. А. Вершина в розвитку дорослої людини : характеристики й умови досягнення / А. А. Бодальов. – М., 1998 – 356 с. **11.** Принцип педагогічного гуманізму [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://pidruchniki.com/10650422/etika_ta_estetika/printsip_pedagogichnogo_gumanizmu

Рецензент: д.психол.н., професор Ставицький О.О.